Kulturutskottets betänkande 1983/84:7

om kompetenskrav för arkitekter inom byggnadskulturvården

Motion

I motion 1982/83:1860 av Tore Nilsson m. fl. (m, c, fp) yrkas att riksdagen hos regeringen anhåller om att direktiv utfärdas med preciserade höga kompetenskrav för arkitekter verksamma inom byggnadskulturvården.

Motionärerna hävdar att de personer som i dag är förordnade till slottsarkitekter enligt kungörelsen (1920:744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet har högst varierande kompetens. Det förhållandet att det inte finns högt ställda minimikrav på slottsarkitekternas kompetens medför, menar de, att man inte kan förvänta sig att högre krav ställs på arkitekter som anförtros uppgiften att projektera och leda restaureringar av statliga byggnadsminnesmärken, kyrkobyggnader och byggnadsminnen, dvs. lagskyddade kulturbyggnader. Motionärerna anför vidare bl. a. följande.

Avsaknaden av höga kompetenskrav på byggnadskulturområdet vad beträffar arkitektuppgifter bidrar till att hålla verksamheten på en nivå som innebär att Sverige icke på ett godtagbart sätt kan förvalta sin del av det europeiska kulturarvet.
I praktiken betyder detta att den kompetens som finns i vårt land i form av högt kvalificerade arkitekter inom byggnadskulturvårdsområdet ofta icke utnyttjas. Det rör sig sålunda om en misshushållning med samhällets resurser, vilket menligt inverkar på dels vår byggnadskulturvård, dels får en direkt negativ inverkan på utbildningen och FoU-verksamheten inom detta område liksom i den allmänna byggnadsvården. En högt kvalificerad utbildning som icke utgör en merit inom det område där den är avsedd att tillgodose ett behov är dessutom svår att motivera.

Sammanfattningsvis anser motionärerna att det är nödvändigt att för arkitektuppdrag och arkitektbefattningar gällande i lag skyddade kulturbyggnader skall krävas teoretisk och praktisk kompetens innefattande examen från såväl arkitekturlinjen vid teknisk högskola som konsthögskolans arkitektskola jämte flerårig väl vitsordad praktik i berörda område.

Vissa uppgifter i anslutning till motionen

Kungörelsen (1920:744) med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet innehåller bl. a. anvisningar för vården av byggnader under "statens eller menighets eller allmän institutions eller inrättnings" förvaltning. För byggnader som på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde är att betrakta som minnesmärke anges bara allmänt att särskild hänsyn skall

tas till denna egenskap. En särställning intas dock av de byggnadsminnesmärken som ägs av staten. De som upptas på en särskild förteckning skall vårdas enligt noggrant angivna regler. Alla åtgärder kräver i princip tillstånd av riksantikvarieämbetet och i vissa fall av regeringen.

Kungörelsen innehåller också bestämmelser rörande vården av kyrkobyggnader m. m. tillhöriga svenska kyrkan. Föreskrifterna medför att alla kyrkobyggnader oberoende av ålder och värde blir skyddade genom att förändringar kräver tillstånd från riksantikvarieämbetet.

Byggnader på begravningsplats, som kapell, klockstaplar, murar o. d. skyddas genom begravningskungörelsen (1963:540). Ändringar skall här godkännas av länsstyrelsen.

I 1920 års kungörelse lämnas vissa bestämmelser rörande slottsarkitekters kompetens och arbetsuppgifter. Enligt 23 § kan den omedelbara vården av statens historiska slott och andra statens byggnadsminnesmärken av synnerligen högt kulturhistoriskt eller konstnärligt värde uppdras åt "för dylikt uppdrag kompetenta och särskilt intresserade, arkitektutbildade personer. Dessa handhava i egenskap av slottsarkitekter vården av ifrågavarande byggnader under närmaste inseende av de myndigheter, som förvalta desamma".

I 26 § föreskrivs att slottsarkitekt skall för varje byggnad, som står under hans vård, upprätta dels en underhållsplan, gällande för en längre tidsperiod, dels ock varje år i den ordning, som gäller beträffande byggnadens förvaltning i allmänhet, förslag till underhållsåtgärder för det nästkommande året.

Underhållsplanen skall efter hand justeras och i sin helhet renoveras vart femte år. Planen och däri vidtagna ändringar skall omedelbart delgivas byggnadsstyrelsen.

Byggnadsstyrelsen har år 1982 i remissyttrande till budgetdepartementet med anledning av överklagande av slottsarkitektförordnande för Stockholms och Drottningholms slott bl. a. anfört att befattning som slottsarkitekt är ett deltidsuppdrag. Tillsättandet av befattningen sker inte efter formell ansökan. Byggnadsstyrelsen har att i en ganska begränsad krets av fackmän inom ett särpräglat ämnesområde och för en bestämd tid välja en för uppgiften lämplig person med hänsyn tagen till vederbörandes ådagalagda kunskaper och intressen samt särskilda meriter.

Slottsarkitekt förordnas för viss eller vissa byggnader av den byggnadsansvariga myndigheten efter samråd med riksantikvarien. Förordnandet gäller i fem år.

Det finns f. n. 12 tjänstgörande slottsarkitekter. För uppdragets fullgörande finns utöver kungörelsens föreskrifter en av verket upprättad instruktion. Uppdraget som slottsarkitekt uppehålls i regel vid sidan av egen arkitektverksamhet eller i anslutning till statlig eller kommunal tjänst.

Arkitektutbildning omfattar 160 poäng (fyra år) samt praktisk verksamhet i fyra månader och leder fram till arkitektexamen. Utbildningen finns vid

Chalmers tekniska högskola i Göteborg, tekniska högskolan vid universitetet i Lund och tekniska högskolan i Stockholm.

Inom arkitektutbildningen får man kunskaper om byggnaders funktion, konstruktionsprinciper, byggnadselement och byggnadsmaterial, installationer och inredningselement, byggnadsekonomi och byggnadsorganisation. En omfattande träning ges i att gestalta byggnader och byggd miljö och i att lösa problem inom detta område.

Länge har arkitekterna mest varit inriktade mot nybyggnad, men de har nu alltmer kommit att arbeta med samhällsplanering, sammansatta och komplexa strukturer, förvaltning och drift av befintlig bebyggelse och miljöer. Denna vidgning av yrkesuppgifterna har medfört en vidgning av utbildningen inom de beteendevetenskapliga och samhällsvetenskapliga ämnesområdena.

F. n. antas 150 nya arkitektelever/år vid Lunds tekniska högskola, tekniska högskolan i Stockholm och Chalmers tekniska högskola.

I Sverige finns ca 4 000 högskoleutbildade arkitekter. Användandet av titeln arkitekt är i Sverige helt fri. Den enda form av "legitimation" som i dag finns är medlemskap i Sveriges arkitekters riksförbund (SAR). För att få medlemskap i SAR krävs arkitektutbildning från svensk teknisk högskola eller på annat sätt förvärvad motsvarande kompetens.

Det finns ca 600 konsulterande arkitektföretag med SAR-medlemmar, dvs. små eller stora företag med arkitekter med minst teknisk högskoleexamen eller motsvarande kompetens. På marknaden finns totalt ca 1 800 företag som erbjuder sig att utföra motsvarande "arkitekttjänster". I många av dessa kallar sig yrkesutövarna arkitekter, utan att de har utbildats till sådana.

Vidareutbildning för arkitekter lämnas vid konsthögskolans arkitekturskola och Nordiska institutet för samhällsplanering (Nordplan). Nordplan anordnar vidare utbildning för yrkesutövare inom samhällsplanering samt driver och främjar forskarutbildning och forskning på området.

Konsthögskolans arkitekturskola grundades 1773, och undervisning har bedrivits oavbrutet sedan början av 1780-talet. Skolan är därmed en av de äldsta i sitt slag i världen. Huvudman för verksamheten var fram till 1978 Akademien för de fria konsterna, därefter har konsthögskolan bildat en egen högskola och jämställts med annan högre utbildning. Försöksverksamhet med undervisning i restaureringskonst har sedan budgetåret 1981/82 bedrivits vid konsthögskolans arkitekturskola. Denna verksamhet har möjliggjorts genom att byggforskningsrådet har beviljat ett treårigt anslag för forskning i ämnet och genom att universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) har lämnat bidrag till undervisningskostnader. UHÄ har föreslagit att en personlig professur i ämnet restaureringskonst inrättas vid arkitekturskolan.

Därutöver finns kortare kurser vid de tekniska högskolorna, t. ex. vid centrum för byggnadskultur vid Chalmers tekniska högskola. En lokal vidareutbildningslinje i ombyggnad för arkitekter och civilingenjörer planeras till nästa år.

Vid årsskiftet 1981-1982 tillsatte UHÄ en referensgrupp för utbildning och forskning inom arkitekturområdet. Referensgruppen har haft till uppgift att behandla såväl den grundläggande utbildningen som vidareutbildningen och forskningen inom arkitekturområdet.

Gruppens förslag har presenterats i rapporten Arkitektur – utbildning och forskning (UHÄ-rapport 1983:7) som remissbehandlats.

I rapporten konstateras bl. a. att arkitekturskolan är, vid sidan av Nordplan och forskarutbildningen vid högskolan, den enda institution för efterutbildning som landets arkitekter har.

Beträffande utbildningen konstateras i rapporten att undervisning i restaurering har haft plats på arkitekturskolan tidigare i form av skissuppgifter som behandlat restaureringsproblem. Under senare år har studiet tagits upp igen i arkitekturskolans strävan att fördjupa studierna också med teknikhistoriska och materialtekniska frågor. Dessa har knappast behandlats i grundutbildningen, och undervisningsuppgiften rörande restaureringsproblemen har därmed vuxit i betydelse.

Försöksvis har skolan prövat, med stöd av statens råd för byggnadsforskning och UHÄ, att ge denna undervisning särskilt utrymme inom den ordinarie utbildningen.

Beträffande efterutbildning för arkitekter föreslår referensgruppen bl. a. att konsthögskolans arkitekturskola bör bredda sin verksamhet till att omfatta de tre i stort sett lika angelägna områdena: bebyggelsevård, restaurering och byggnadsgestaltning (nybebyggelse). Omorienteringen bör ske inom den begränsade storlek skolan har nu. En försöksverksamhet bör kunna arrangeras med i stort sett tillgängliga resurser medan den permanenta organisationen utreds.

Sveriges arkitekters riksförbund har i *skrivelse* till kulturutskottet framfört följande synpunkter på motion 1982/83:1860.

Motionen utgår från ett aktuellt ärende beträffande tillsättning av slottsarkitekt. Både den tillsatte arkitekten och den som överklagat tillsättningen är medlemmar av SAR.

För medlemskap i SAR krävs arkitektexamen från svensk teknisk högskola eller på annat sätt förvärvad motsvarande kompetens. Den sistnämnda kategorin utgör i dag ca 7 % av förbundets medlemmar. Samtliga dessa har beviljats medlemskap efter en fastställd form av noggrann prövning av kompetensen.

En av de här aktuella arkitekterna har ej avlagt arkitektexamen. Han har däremot genomfört arkitektstudier vid Tekniska Högskolan (KTH) i Stockholm som s. k. specialelev. Dessa var då ej berättigade att examineras, men kunde för övrigt genomföra hela eller delar av arkitektutbildningen. Vederbörande är dessutom fil. kand. och professor i arkitektur vid KTH.

SAR delar motionärernas åsikt att det är synnerligen viktigt att kompetenskraven på arkitekter ställs höga när det gäller arbete med kulturbyggnader som skyddas av lag. Men SAR anser det också generellt viktigt att höga kompetenskrav ställs på alla de som deltar i den ständigt pågående process som påverkar och förändrar vår bebyggelse.

Beträffande kompetenskraven generellt anför SAR följande.

Vårt byggnadskulturella arv består av de enskilda byggnader och de hela bebyggelsemiljöer som ej är skyddade som byggnadsminnesmärken eller på annat sätt. Nybyggnader, ombyggnader och reparationer påverkar och förändrar detta arv, på gott och ont. Betydelsen av att kompetenta och ansvarsmedvetna yrkesutövare deltar i denna process kan inte överskattas. Genom att i stort sett vem som helst i dag kan benämna sig arkitekt och genom en rad omständigheter i planerings-, upphandlings- och byggprocesserna i dag uppstår en rad byggnadskulturella missförhållanden.

Mycket aktuella är de problem som finns i samband med det växande antalet om- och tillbyggnader i våra städer och tätorter. Endast en mindre del av den projektering som utförs i dessa fall görs av utbildade och kompetenta arkitekter.

SAR har i många sammanhang påpekat att en ombyggnad som görs utan byggnadshistorisk kunskap och ingående kännedom om husets funktionella, tekniska och estetiska förutsättningar, i värsta fall dömer objektet till rivning vid nästa ombyggnadstillfälle, förutom de olägenheter det kan förorsaka innan dess, tekniska brister och dålig miljö. Den som direkt drabbas är konsumenten i form av hyresgäst eller skattebetalare. Frågan är om samhället har råd med denna resursförstöring av en stor del av rikets kapital och kulturarv.

De orsaker vi kan se till den nuvarande situationen är huvudsakligen

1. Bristande intresse och förståelse hos beställaren/husägaren för betydelsen av en kompetent och samlad syn på just deras bit av vår byggnadskultur. Detta gäller dessvärre även ofta samhället i form av stat, landsting och kommun. FoU-insatser inom området är man ofta direkt ointresserad av.

2. Kraven på arkitekters kunskap och förmåga och under vilka villkor arkitektyrket får utövas är för lågt ställda. Vem som helst kan kalla sig arkitekt. Samhället kräver ingen legitimation. Många som även yrkesmässigt kallar sig arkitekter, har ingen utbildning eller annan kompetens. Förhållandena kan ytterligare försämras när den nya plan- och bygglagen träder i kraft. Där krävs nämligen inte ens arkitektkompetens hos stadsarkitekten, vilket vi anser innebär en allvarlig risk för svåra problem i vår byggnadskultur.

3. De statliga och kommunala upphandlingsförordningarna motverkar i praktiken att arkitekter anlitas på grund av kompetens. Den kortsiktigt billigaste projektören anlitas ofta. Oseriöst beteende premieras och seriöst agerande från arkitekter missgynnas. Det skall i sammanhanget påpekas, att en kompetent arkitektinsats nästan alltid leder till lägre totalkostnader.

4. Vår kultursituation präglas i hög grad av en fragmenterad syn på byggandet. Vid ombyggnader förutsätts ofta olika delar av en byggnad urskillningslöst utbytbara. Byggnader förändras på grundval av anbudskonkurrens mellan leverantörer av komponenter, i stället för utifrån en kulturhistoriskt förankrad helhetssyn. Men även nybyggnader som uppförs t. ex. i form av totalentreprenader, garanterar inte en kompetent arkitektinsats.

De övriga synpunkter som framförts är i tillämpliga delar också aktuella beträffande nybyggnader.

SAR ser det som synnerligen angeläget att snarast se över kompetensförhållandena och legitimationsmöjligheterna för arkitekter, så att misshushållningen med vår byggnadskulturs alla olika delar ej fortskrider. Viktigt är också att undersöka vad upphandlingsförhållandena inom byggsektorn

innebär för kvaliteten på slutresultatet och möjligheten för arkitekter och andra konsulter att bibehålla professionell integritet och hög kunskapsnivå.

Utskottet

Vård och bevarande av det bestående byggnadsbeståndet kommer framöver att i ökad omfattning vara en viktig uppgift för alla kategorier av fackmän inom byggnadsområdet – arkitekter, stadsplanerare, byggnadsingenjörer. I det program för förbättring av bostadsbeståndet som föreslås i proposition 1983/84:40 (bilaga 9) och som bostadsutskottet behandlar i betänkandet BoU 1983/84:11 anges som ett bostadssocialt mål att förbättringar i bostadsbeståndet bör inriktas så att de främjar ett jämlikt och integrerat boende och ett varsamt omhändertagande av kvaliteterna i den befintliga boendemiljön. Bostadsförbättringsprogrammet innebär alltså att renoveringar, underhåll och förbättringar av den befintliga bebyggelsen kommer att öka. Det är angeläget att de som ansvarar för ombyggnadsarbeten är medvetna om och har förmåga att handha de speciella problem som är förknippade med ingrepp i gamla byggnader och miljöer. Utvecklingen skapar behov av en vidgad kompetens på olika områden hos dem som medverkar i ombyggnads- och renoveringsarbeten. Detta accentuerar behovet av vidareutbildning på området. I propositionen påpekas också att det inom regeringskansliet har bildats en arbetsgrupp med uppgift att följa och samordna uppkommande frågor som berör byggutbildningen i vid mening. Det är alltså ett viktigt problem som berörs i motion 1982/83:1860. I viss utsträckning har utbildningsfrågorna också uppmärksammats genom bl. a. förslag om byggnadshytta på Gotland och den försöksverksamhet med undervisning i restaureringskonst som sedan budgetåret 1981/82 bedrivits vid konsthögskolans arkitekturskola. I den rapport Arkitektur – utbildning och forskning (UHÄ-rapport 1983:7) som en referensgrupp inom universitets- och högskoleämbetet lagt fram föreslås bl. a. att denna undervisning skall bli permanent och att en professur i ämnet restaureringskonst skall inrättas vid arkitekturskolan.

I fråga om det konkreta yrkandet i motionen anser utskottet dock att det inte är lämpligt att uppställa särskilda formella kompetenskrav för arkitekter som är verksamma inom byggnadskulturvården.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1982/83:1860.

Stockholm den 1 december 1983

På kulturutskottets vägnar
INGRID SUNDBERG

Närvarande: Ingrid Sundberg (m), Ing-Marie Hansson (s), Lars-Ingvar Sörenson (s), Catarina Rönnung (s), Lars Ahlmark (m), Stina Gustavsson (c), Berit Oscarsson (s), Gunnel Liljegren (m), Jan-Erik Wikström (fp), Eva Hjelmström (vpk), Mona Sahlin (s), Anders Nilsson (s), Jan Hyttring (c), Lars Hjertén (m) och Sverre Palm (s).

minab/goṭab Stockholm 1983 77299